

Rozšíření NATO: Co slyšel Gorbačov

---

 nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early

Expanze NATO: Co Gorbačov slyšel

Michail Gorbačov diskutuje o sjednocení Německa s Hansem-Dietrichem Genscherem a Helmutem Kohlem v Rusku, 15. července 1990. Foto: Bundesbildstelle / Tiskový a informační úřad spolkové vlády.

Odtajněné dokumenty ukazují bezpečnostní záruky proti rozšiřování NATO sovětským vůdcům od Bakera, Bushe, Genschera, Kohla, Gatese, Mitterranda, Thatchera, Hurda, Majora a Woernera

Panel slovanských studií pronesl „Kdo komu co slíbil při rozšiřování NATO?“

ko z uae ne uo uje
 uob. Jazle nohuo
 uo ghuie uo uot?
 Buro hat koprano
 uferuuen, to ta
 u u ghehu, mo
 a u u canit
 ugruunt.
 ho, ualehuo, ghuo
 ro huoga uet.
 U uae. u/d gat.
 uha. enoy ot lo tui
 To he kac. la
 uuo uhu. f. hu
 To hac u 'Se eu.
 Ha menote M. C.
 b. A uu Takhe.
 7. :- Shinat

kuhoe. mo eharhat
 oduog. Tefuenuia
 b. Anuendo... Ho a
 u u uita u, mo to
 dygen uhuo uo ce tu
 uiquim uola uen.
 u. ceu ot oeu.
 b. NATO, to uago
 dygen uo zadu tu hu
 o u u u u. ce
 u hu c quet u u
 u. Ro u u o l o
 u u u u u u he-
 o u a z a t. o t u a g.
 d. hu. d a l o t.
 o f y h u u
 7. A. :- To
 o u u u u u. ce u
 r a e g o r. g l i

Stránka z poznámek Stepanova-Mamaladzeho z 12. února 1990, které odrážejí Bakerovo ujištění Ševardnadzemu během konference Ottawa Open Skies: "A pokud Spojené Německo zůstane v NATO, měli bychom se postarat o to, aby se jeho jurisdikce nerozšiřovala na východ."

Eduard A. Ševardnadze (vpravo) vítá Hanse-Dietricha Genschera (vlevo) a Helmuta Kohla (uprostřed) při jejich příjezdu do Moskvy 10. února 1990 k jednání o znovusjednocení Německa. Foto: AP Photo / Victor Yurchenko.

Dohodu o zahájení rozhovorů Dva plus čtyři předkládá tisku šest ministrů zahraničí na konferenci „Otevřené nebe“ v Ottawě dne 13. února 1990. Zleva doprava: Eduard Shevardnadze (SSSR), James A. Baker (USA), Hans-Dietrich Genscher (SRN), Roland Dumas (Francie), Douglas DR OsG Fischer (Gr. DR). Foto: Bundesbildstelle / Presseund Informationsamt der Bundesregierung.

První oficiální kolo jednání Dva plus čtyři se šesti ministry zahraničí v Bonnu 5. května 1990. Foto: Bundesbildstelle / Tiskový a informační úřad spolkové vlády.

Zprava doleva: Ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher (SRN), ministerský prezident Lothar de Maizière (NDR) a ministři zahraničí Roland Dumas (Francie), Eduard Ševardnadze (SSSR), Douglas Hurd (Velká Británie) a James Baker (USA) podepisují tzv. Dohodu dva plus čtyři (Smlouva o konečném vypořádání k Německu) dne 19. bil. elle / Presseund Informationsamt der Bundesregierung.

Pracovní sezení v Camp Davidu se sešli na palubě, venku, zde ve směru hodinových ručiček zleva nahoře, tlumočník Peter Afanasenko, Baker, Bush, viceprezident Dan Quayle (jediný v kravatě), Scowcroft, Ševardnadze, Gorbačov a Akhromejev (zpět na kameru), 2. června 1990. (Credit: George H21 Bush President Library)84

Prezident Bush vítá českého prezidenta Václava Havla před Bílým domem, Washington, DC, 20. února 1990. Kredit: Prezidentská knihovna a muzeum George Bushe

Ministr zahraničí Genscher předává prezidentu Bushovi kus Berlínské zdi, Oválná pracovna Bílého domu, Washington, DC, 21. listopadu 1989. Kredit: Prezidentská knihovna a muzeum George Bushe.

Ředitelé se shromáždili ke skupinové fotografii v Camp Davidu, všichni se usmívali kromě sovětského maršála vpravo. Zleva Baker, Barbara Bushová, prezident Bush, Raisa Gorbačovová, prezident Gorbačov, Ševardnadze, Scowcroft, Akhromejev. 2. června 1990. (Poděkování: Prezidentská knihovna George HW Bushe, P13437-14)

Příjezd summitu ve Washingtonu 31. května 1990 se konal na trávníku Bílého domu s slavnostním pozdravem prezidenta Bushe pro Michaila Gorbačova, nyní prezidenta SSSR. (Úvěr: Prezidentská knihovna George HW Bushe, P13298-18)

Washington DC, 12. prosince 2017 – Slavné ujištění amerického ministra zahraničí Jamese Bakera „ani jeden palec na východ“ o rozšiřování NATO na setkání se sovětským vůdcem Michailem Gorbačovem 9. února 1990 bylo součástí kaskády ujištění o bezpečnosti, kterou západní vůdci poskytli Gorbačovovi a dalším sovětským představitelům v průběhu procesu sjednocení Německa v 19. 19. , britské a francouzské dokumenty, které dnes zveřejnil Národní bezpečnostní archiv na Univerzitě George Washingtona (<http://nsarchive.gwu.edu>).

Dokumenty ukazují, že několik národních vůdců zvažovalo a odmítalo členství střední a východní Evropy v NATO na počátku roku 1990 a do roku 1991, že diskuse o NATO v souvislosti s jednáním o sjednocení Německa v roce 1990 nebyly vůbec úzce omezeny na status východoněmeckého území a že následné sovětské a ruské stížnosti na uvádění v omyl ohledně rozšiřování NATO byly založeny na písemných a současných telefonických zprávách na nejvyšší úrovni.

Dokumenty posilují kritiku bývalého ředitele CIA Roberta Gatese, že „prosazoval expanzi NATO na východ [v 90. letech], když Gorbačov a další byli vedeni k přesvědčení, že se to nestane“. [1] Klíčová fráze podpořená dokumenty je „vedena k víře“.

Prezident George HW Bush ujistil Gorbačova během summitu na Maltě v prosinci 1989, že USA nevyužijí (“Neskákal jsem nahoru a dolů na Berlínskou zed”) revolucí ve východní Evropě k poškození sovětských zájmů; ale ani Bush, ani Gorbačov v té chvíli (nebo ostatně západoněmecký kancléř Helmut Kohl) neočekávali tak brzký kolaps východního Německa nebo rychlost německého sjednocení. [2]

První konkrétní ujištění západních vůdců o NATO začala 31. ledna 1990, kdy západoněmecký ministr zahraničí Hans-Dietrich Genscher zahájil nabídku velkým veřejným projevem v Tutzingu v Bavorsku o sjednocení Německa. Velvyslanectví USA v Bonnu (viz Dokument 1) informovalo Washington, že Genscher dal jasně najevo, „že změny ve východní Evropě a německý sjednocovací proces nesmějí vést k ‚porušení sovětských bezpečnostních zájmů‘. Proto by NATO mělo vyloučit ‚rozšiřování svého území směrem na východ, tj. jeho přiblížení k sovětským hranicím.“ Bonnská depeše také zaznamenala Genscherův návrh vynechat východoněmecké území mimo vojenské struktury NATO i ve sjednoceném Německu v NATO. [3]

Tato druhá myšlenka zvláštního statutu pro území NDR byla kodifikována v konečné německé smlouvě o sjednocení podepsané 12. září 1990 ministry zahraničí Dva plus čtyři (viz Dokument 25). Dřívější myšlenka „blíže k sovětským hranicím“ není sepsána ve smlouvách, ale v četných memorandech o rozhovorech mezi Sověty a nejvyššími západními partnery (Genscher, Kohl, Baker, Gates, Bush, Mitterrand, Thatcherová, Major, Woerner a další), která nabízejí záruky v průběhu roku 1990 a do roku 1991 včetně nových bezpečnostních struktur SSSR v USA. Tyto dva problémy spolu souvisely, ale nebyly stejné. Následná analýza někdy spojila tyto dvě věci a tvrdila, že diskuse nezahrnovala celou Evropu. Níže zveřejněné dokumenty jasně ukazují, že ano.

„Tutzingova formule“ se okamžitě stala centrem záplavy důležitých diplomatických diskusí v průběhu příštích 10 dnů v roce 1990, což vedlo k rozhodujícímu setkání 10. února 1990 v Moskvě mezi Kohlem a Gorbačovem, kdy západoněmecký vůdce v zásadě dosáhl sovětského souhlasu se sjednocením Německa v NATO, pokud se NATO nerozšíří na východ. Sověti by potřebovali mnohem více času na to, aby pracovali se svým domácím názorem (a finanční pomocí od západních Němců), než dohodu v září 1990 formálně podepíší.

Rozhovory před Kohlovým ujištěním zahrnovaly výslovnou diskusi o rozšíření NATO, o zemích střední a východní Evropy ao tom, jak přesvědčit Sověty, aby akceptovali sjednocení. Například 6. února 1990, když se Genscher setkal s britským ministrem zahraničí Douglasem Hurdem, britský záznam ukázal, že Genscher řekl: „Rusové musí mít určitou jistotu, že pokud například polská vláda jednoho dne vystoupí z Varšavské smlouvy, druhý den nevstoupí do NATO. (Viz dokument 2)

Poté, co se Baker setkal s Genscherem na své cestě do diskusí se Sověty, zopakoval přesně Genscherovu formulaci na svém setkání s ministrem zahraničí Eduardem Ševardnadzem 9. února 1990 (viz Dokument 4); a co je ještě důležitější, tváří v tvář Gorbačovovi.

Ne jednou, ale třikrát Baker na schůzce 9. února 1990 vyzkoušel s Gorbačovem vzorec „ani jeden palec na východ“. Souhlasil s Gorbačovovým prohlášením v reakci na ujištění, že „rozšiřování NATO je nepřijatelné“. Baker Gorbačova ujistil, že „ani prezident, ani já nehodláme získávat žádné jednostranné výhody z probíhajících procesů“ a že Američané pochopili, že „nejen pro Sovětský svaz, ale i pro další evropské země je důležité mít záruky, že pokud si Spojené státy udrží svou přítomnost v Německu v rámci NATO, ani píd' současné vojenské jurisdikce NATO se nerozšíří východním směrem“. (Viz dokument 6)

Poté Baker napsal Helmutu Kohlovi, který se příští den sejde se sovětským vůdcem, a to ve velmi stejném jazyce. Baker hlásil: „A pak jsem mu [Gorbačovovi] položil následující otázku. Chtěli byste vidět sjednocené Německo mimo NATO, nezávislé a bez amerických sil, nebo byste preferovali, aby sjednocené Německo bylo svázáno s NATO, s ujištěním, že jurisdikce NATO se ze své současné pozice neposune ani o palec na východ? Odpověděl, že sovětské vedení skutečně zvažovalo všechny takové možnosti [...] Potom dodal: „Jakékoli rozšíření zóny NATO by bylo jistě nepřijatelné.“ Baker v Kohlův prospěch dodal v závorce: „Z toho vyplývá, že NATO ve své současné zóně by mohlo být přijatelné.“ (Viz dokument 8)

Západoněmecká kancléřka, dobře poučená americkým ministrem zahraničí, pochopila klíčový sovětský konečný výsledek a 10. února 1990 ujistila Gorbačova: „Věříme, že NATO by nemělo rozšiřovat sféru své činnosti.“ (Viz Dokument 9) Po této schůzce mohl Kohl jen stěží potlačovat své nadšení z Gorbačovovy dohody o sjednocení Německa a v rámci helsinského vzorce, že si státy vybírají vlastní aliance, aby si Německo mohlo vybrat NATO. Kohl ve svých pamětech popsal procházky celou noc po Moskvě – ale stále chápal, že je stále třeba zaplatit.

Všichni západní ministři zahraničí byli na palubě s Genscherem, Kohlem a Bakerem. Dále přišel britský ministr zahraničí Douglas Hurd 11. dubna 1990. V tomto okamžiku východní Němci ve volbách

18. března, v nichž Kohl překvapil téměř všechny pozorovatele skutečným vítězstvím, drtivou většinou hlasovali pro německou marku a pro rychlé sjednocení. Kohlovy analýzy (poprvé vysvětlené Bushovi 3. prosince 1989), že kolaps NDR otevře všechny možnosti, že musí běžet, aby se dostal do čela vlaku, že potřebuje podporu USA, že sjednocení může proběhnout rychleji, než si kdokoli myslel, že je možné – to vše se ukázalo jako správné. Měnová unie bude pokračovat již v červenci a ujištění o bezpečnosti stále přicházela. Hurd posílil poselství Baker-Genscher-Kohl na svém setkání s Gorbačovem v Moskvě, 11. dubna 1990, řekl, že Británie jasně „uznala důležitost nedělat nic, co by poškodilo sovětské zájmy a důstojnost“. (Viz dokument 15)

Bakerův rozhovor se Ševardnadzem ze 4. května 1990, jak jej Baker popsal ve své vlastní zprávě prezidentu Bushovi, nejnámenněji popsal to, co západní vůdci právě v tuto chvíli Gorbačovovi říkali: „Použil jsem vaši řeč a naše uznání potřeby přizpůsobit NATO, politicky a vojensky, a rozvinout KBSE, abych ujistil, že vítězové procesu neustoupí a prohrají. Místo toho by to vytvořilo novou legitimní evropskou strukturu – takovou, která by byla inkluzivní, nikoli exkluzivní. (Viz dokument 17)

Baker to řekl znovu přímo Gorbačovovi 18. května 1990 v Moskvě a dal Gorbačovovi svých „devět bodů“, které zahrnovaly transformaci NATO, posílení evropských struktur, udržení Německa bez jaderných zbraní a zohlednění sovětských bezpečnostních zájmů. Baker začal své poznámky: „Než jsem řekl pár slov o německé otázce, chtěl jsem zdůraznit, že naše politika není zaměřena na oddělení východní Evropy od Sovětského svazu. Tuto politiku jsme měli dříve. Ale dnes máme zájem vybudovat stabilní Evropu a dělat to společně s vámi.“ (Viz dokument 18)

Francouzský vůdce Francois Mitterrand se s Američany nestýkal, právě naopak, jak dokládá jeho sdělení Gorbačovovi v Moskvě 25. května 1990, že je „osobně pro postupnou demontáž vojenských bloků“; ale Mitterrand pokračoval v kaskádě ujištění, když řekl, že

Západ musí „vytvořit bezpečnostní podmínky pro vás, stejně jako evropskou bezpečnost jako celek“. (Viz dokument 19) Mitterrand okamžitě napsal Bushovi v dopise „ *cher George* “ o svém rozhovoru se sovětským vůdcem, že „určitě neodmítneme podrobně popsat záruky, které by měl právo očekávat pro bezpečnost své země“. (Viz dokument 20)

Na washingtonském summitu 31. května 1990 se Bush snažil ujistit Gorbačova, že Německo v NATO nebude nikdy namířeno proti SSSR: „Věřte mi, netlačíme Německo ke sjednocení a nejsme to my, kdo určuje tempo tohoto procesu. A samozřejmě nemáme v úmyslu, ani v našich myšlenkách, jakkoli poškodit Sovětský svaz. Proto hovoříme pro sjednocení Německa v NATO, aniž bychom ignorovali širší kontext KBSE, s přihlédnutím k tradičním ekonomickým vazbám mezi oběma německými státy. Takový model podle našeho názoru odpovídá i sovětským zájmům. (Viz dokument 21)

„Železná lady“ se také zapojila po washingtonském summitu na své schůzce s Gorbačovem v Londýně 8. června 1990. Thatcherová předjímala kroky, které Američané (s její podporou) podniknou na začátku července konference NATO na podporu Gorbačova s popisy transformace NATO směrem k více politické, méně vojensky ohrožující alianci. Gorbačovovi řekla: „Musíme najít způsoby, jak dát Sovětskému svazu důvěru, že jeho bezpečnost bude zajištěna.... KBSE by mohla být deštníkem toho všeho a také fórem, které přivedlo Sovětský svaz plně do diskuse o budoucnosti Evropy. (Viz dokument 22)

Londýnská deklarace NATO z 5. července 1990 měla podle většiny zpráv na jednání v Moskvě docela pozitivní vliv a poskytla Gorbačovovi značnou munici proti jeho zastáncům tvrdé linie na stranickém sjezdu, který se v tu chvíli konal. Některé verze této historie tvrdí, že předběžná kopie byla poskytnuta Ševardnadzeho pomocníkům, zatímco jiné popisují pouhé upozornění, které těmto

pomocníkům umožnilo vzít výtisk telegrafní služby a vytvořit sovětské kladné hodnocení, než to armáda nebo zastánci tvrdé linie mohli nazvat propagandou.

Jak řekl Kohl Gorbačovovi v Moskvě 15. července 1990, když vypracovávali konečnou dohodu o sjednocení Německa: „Víme, co čeká NATO v budoucnosti, a myslím, že vy to nyní víte také,“ s odkazem na Londýnskou deklaraci NATO. (Viz dokument 23)

Ve svém telefonátu Gorbačovovi 17. července chtěl Bush posílit úspěch jednání Kohl-Gorbačov a poselství Londýnské deklarace. Bush vysvětlil: „Takže to, co jsme se snažili udělat, bylo vzít v úvahu vaše obavy vyjádřené mně a ostatním, a udělali jsme to následujícími způsoby: naším společným prohlášením o neútočení; v našem pozvání, abyste přišli do NATO; v naší dohodě otevřít NATO pravidelnému diplomatickému kontaktu s vaší vládou a vládou zemí východní Evropy; a naše nabídka na záruky ohledně budoucí velikosti ozbrojených sil sjednoceného Německa – problém, o kterém vím, že jste diskutoval s Helmutem Kohlem. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Zprostředkovali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, v nichž může SSSR sdílet a být součástí nové Evropy.

Dokumenty ukazují, že Gorbačov souhlasil se sjednocením Německa v NATO jako výsledek této kaskády ujištění a na základě vlastní analýzy, že budoucnost Sovětského svazu závisí na jeho integraci do Evropy, pro kterou by Německo bylo rozhodujícím aktérem. On a většina jeho spojenců věřili, že nějaká verze společného evropského domova je stále možná a rozvine se spolu s transformací NATO, aby vedla k inkluzivnějšímu a integrovanějšímu evropskému prostoru, že urovnání po studené válce bude brát v úvahu sovětské bezpečnostní zájmy. Spojenectví s Německem by nejen překonalo studenou válku, ale také by postavilo na hlavu dědictví Velké vlastenecké války.

Ale uvnitř vlády USA pokračovala jiná diskuse, debata o vztazích mezi NATO a východní Evropou. Názory se lišily, ale návrh ministerstva obrany z 25. října 1990 byl nechat „dveře pootevřené“ pro východoevropské členství v NATO. (Viz dokument 27) Názor ministerstva zahraničí byl takový, že rozšiřování NATO nebylo na pořadu dne, protože nebylo v zájmu USA organizovat „protisovětskou koalici“, která by se rozšířila až k sovětským hranicím, v neposlední řadě proto, že by mohla zvrátit pozitivní trendy v Sovětském svazu. (Viz dokument 26) Bushova administrativa zaujala druhý názor. A to Sověti slyšeli.

Ještě v březnu 1991 podle deníku britského velvyslance v Moskvě britský premiér John Major osobně ujistil Gorbačova: "Nemluvíme o posilování NATO." Když se následně sovětský ministr obrany maršál Dmitrij Jazov zeptal majora na zájem východoevropských vůdců o členství v NATO, britský vůdce odpověděl: "Nic takového se nestane." (Viz dokument 28)

Když ruští zástupci Nejvyššího sovětu přijeli do Bruselu, aby viděli NATO a setkali se s generálním tajemníkem NATO Manfredem Woernerem v červenci 1991, Woerner řekl Rusům, že „Neměli bychom dovolit [...] izolaci SSSR od evropského společenství. Podle ruského memoranda o rozhovoru „Woerner zdůraznil, že Rada NATO a on jsou proti rozšiřování NATO (13 ze 16 členů NATO podporuje tento názor). (Viz dokument 30)

Gorbačov tak šel na konec Sovětského svazu ujištěn, že Západ neohrožuje jeho bezpečnost a nerozšiřuje NATO. Místo toho rozpad SSSR způsobili Rusové (Boris Jelcin a jeho vedoucí poradce Gennadij Burbulis) ve shodě s bývalými stranickými šéfy sovětských republik, zejména Ukrajiny, v prosinci 1991. Studená válka byla v té době dávno za námi. Američané se snažili udržet Sovětský svaz pohromadě (viz Bushův projev „Kuřecí Kyjev“ z 1. srpna 1991). Rozšiřování NATO bylo několik let v budoucnosti, kdy tyto spory znovu propuknou a ruský vůdce Boris Jelcin dostane více ujištění.

Archiv zpracoval tyto odtajněné dokumenty pro panelovou diskusi 10. listopadu 2017 na výroční konferenci Asociace pro slovanská, východoevropská a eurasijská studia (ASEEES) v Chicagu pod názvem „Kdo komu co slíbil při rozšiřování NATO?“ Panel obsahoval:

* Mark Kramer z Davisova centra na Harvardu, redaktor *Journal of Cold War Studies*, jehož článek ve *Washington Quarterly* z roku 2009 tvrdil, že „příslib rozšiřování bez NATO“ je „mýtus“; [4]

* Joshua R. Itkowitz Shifrinson z Bush School at Texas A&M, jehož článek o mezinárodní bezpečnosti z roku 2016 tvrdil, že USA v roce 1990 hrály dvojí hru, což vedlo Gorbačova k přesvědčení, že NATO bude zahrnuto do nové evropské bezpečnostní struktury, a zároveň bude pracovat na zajištění hegemonie v Evropě a udržení NATO ; [5]

* James Goldgeier z Americké univerzity, který napsal směrodatnou knihu o rozhodnutí Clintonové o rozšíření NATO, *Ne zda, ale kdy*, a popsal zavádějící ujištění USA ruskému vůdci Borisi Jelcinovi v článku *WarOnTheRocks* z roku 2016 ; [6]

* Svetlana Savranskaya a Tom Blanton z Národního bezpečnostního archivu, jejichž nejnovější kniha *Poslední summity supervelmocí: Gorbačov, Reagan a Bush: Rozhovory, které ukončily studenou válku* (CEU Press, 2016) analyzují a publikují odtajněné přepisy a související dokumenty ze všech summitů Gorbačova, včetně desítek summitů USA o ochraně bezpečnostních zájmů USA jako prezidentů USA. [7]

[Dnešní příspěvek je prvním ze dvou na toto téma. Druhá část se bude týkat Jelcinových diskusí se západními vůdci o NATO.]

Přečtěte si dokumenty

Dokument 01

Velvyslanectví USA Bonn Confidential Cable ministroví zahraničí k projevu německého ministra zahraničí: Genscher nastiňuje svou vizi nové evropské architektury.

1. února 1990

Zdroj

Ministerstvo zahraničí USA. Čítárna FOIA. Případ F-2015 10829

Jedním z mýtů o diskusích o sjednocení Německa v lednu a únoru 1990 je, že tyto rozhovory proběhly tak brzy v procesu, kdy Varšavská smlouva stále existovala, že nikdo neuvažoval o možnosti, že by se země střední a evropské, dokonce i tehdy členy Varšavské smlouvy, mohly v budoucnu stát členy NATO. Naopak, Tutzingova formule západoněmeckého ministra zahraničí ve svém projevu z 31. ledna 1990, široce uváděná v médiích v Evropě, Washingtonu a Moskvě, se výslovně zabývala možností rozšíření NATO, stejně jako členstvím střední a východní Evropy v NATO – a tuto možnost popřel jako součást své olivové girlandy směrem k Moskvě. Toto USA

Dokument 02

Pan Hurd siru C. Mallabymu (Bonn). Telegrafní č. 85: Výzva ministra zahraničí pro pana Genschera: Sjednocení Německa.

6. února 1990

Zdroj

Dokumenty o britské politice v zámoří, řada III, svazek VII: Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010). s. 261-264

Následný pohled amerického ministerstva zahraničí na jednání o sjednocení Německa, vyjádřený v depeši z roku 1996 zaslané všem postům, mylně tvrdí, že celé vyjednávání o budoucnosti Německa omezilo jeho diskusi o budoucnosti NATO na konkrétní ujednání o území bývalé NDR. Američtí diplomaté možná propásli brzký dialog mezi Brity a Němci o této otázce, i když oba sdíleli své názory s ministrem zahraničí USA. Toto memorandum rozhovoru britského ministra zahraničí Douglase Hurda se západoněmeckým ministrem zahraničí Genscherem z 6. února 1990, jak bylo zveřejněno v oficiálním dokumentárním dokumentu Britského ministerstva zahraničí z roku 2010 o vstupu Spojeného království do sjednocení Německa, obsahuje některá pozoruhodná specifika v otázce budoucího členství Středoevropanů v NATO. Britské memorandum konkrétně cituje Genschera, který řekl, „že když mluvil o tom, že nechce rozšiřovat NATO, platilo to na další státy kromě NDR. Rusové musí mít určitou jistotu, že pokud například polská vláda jednoho dne vystoupí z Varšavské smlouvy, druhý den nevstoupí do NATO. Genscher a Hurd říkali totéž svému sovětskému protějšku Eduardu Ševardnadzemu a Jamesi Bakerovi.[8]

Dokument 03

Memorandum Paula H. Nitzeho George HW Bushovi o setkání „Fóra pro Německo“ v Berlíně.

6. února 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe

Tato stručná poznámka pro prezidenta Bushe od jednoho z architektů studené války, Paula Nitzeho (založeného na jeho jmenovce Johns Hopkins University School of International Studies), zachycuje debatu o budoucnosti NATO na počátku roku 1990. Nitze vypráví, že středoevropští a východoevropští vůdci, kteří se zúčastnili konference „Forum for Germany“ v Berlíně, obhajovali rozpuštění obou supervelmocí a Varšavy tento názor a místo toho zdůraznil význam NATO jako základu stability a americké přítomnosti v Evropě.

Dokument 04

Memorandum o konverzaci mezi Jamesem Bakerem a Eduardem Ševardnadzem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj

Ministerstvo zahraničí USA, FOIA 199504567 (sbírka flashpointů národního bezpečnostního archivu, rámeček 38)

Ačkoli byla ve srovnání se sovětskými popisy těchto rozhovorů značně upravena, oficiální verze ujištění ministra Bakera sovětského ministra zahraničí Ševardnadzeho těsně před formálním setkáním s Gorbačovem 9. února 1990 obsahuje řadu výmluvných frází. Baker navrhuje vzorec Dva-Plus-Čtyři, přičemž dva jsou Německo a čtyři poválečné okupační mocnosti; argumentuje proti jiným způsobům jednání o sjednocení; a podporuje ukotvení Německa v NATO. Baker dále říká sovětskému ministru zahraničí: „Neutrální Německo by nepochybně získalo vlastní nezávislou jadernou kapacitu. Nicméně Německo, které je pevně ukotveno ve změněném NATO, tím myslím NATO, které je mnohem méně [] vojenskou organizací, mnohem více politickou organizací, nepotřeboval by nezávislé schopnosti. Musely by samozřejmě existovat pevné záruky, že se jurisdikce nebo síly NATO neposunou na východ. A to by muselo být provedeno způsobem, který by uspokojil německé sousedy na východě.

Dokument 05

Memorandum o rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj

Ministerstvo zahraničí USA, FOIA 199504567 (sbírka flashpointů národního bezpečnostního archivu, rámeček 38)

I přes (neoprávněné) redakce amerických klasifikačních důstojníků tento americký přepis snad nejslavnějšího amerického ujištění Sovětům o rozšíření NATO potvrzuje sovětský přepis téhož rozhovoru. Baker opakuje, co řekl Bush na summitu na Maltě v prosinci 1989, a říká Gorbačovovi: „Prezident a já jsme dali jasně najevo, že v tomto procesu“ nevyhnutelného sjednocení Německa nehledáme žádnou jednostrannou výhodu. Baker dále říká: „Chápeme potřebu záruk pro země na východě. Pokud udržíme přítomnost v Německu, které je součástí NATO, nedojde k rozšíření jurisdikce NATO na síly NATO jeden palec na východ. Později v rozhovoru Baker zaujímá stejnou pozici jako otázka, „Dal byste přednost sjednocenému Německu mimo NATO, které by bylo nezávislé a nemělo žádné americké síly, nebo byste preferoval sjednocené Německo s vazbami na NATO a ujištěními, že nedojde k rozšíření současné jurisdikce NATO na východ? Deklasifikační tohot memconu ve skutečnosti zredigovali Gorbačovovu odpověď, že takové rozšíření by skutečně bylo „nepřijatelné“ – ale Bakerův dopis Kohlovi následujícího dne, publikovaný v roce 1998 Němci, citaci uvádí.

Dokument 06

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě. (úryvky)

9. února 1990

Zdroj

Archiv Gorbačovovy nadace, Fond 1, Popis 1.

Tento záznam Gorbačovovy nadace o setkání sovětského vůdce s Jamesem Bakerem z 9. února 1990 je veřejný a dostupný pro výzkumníky nadace již od roku 1996, ale v angličtině nebyl publikován až do roku 2010, kdy vyšel svazek *Masterpieces of History* současných autorů z nakladatelství *Central European University Press*. Dokument se zaměřuje na německé sjednocení, ale zahrnuje také upřímnou diskusi Gorbačova o ekonomických a politických problémech v Sovětském svazu a Bakerovu „bezplatnou radu“ („někdy se ve mně probudí ministr financí“) o cenách, inflaci a dokonce o politice prodeje bytů, aby nasákli rubly, které si opatrní sovětští občané zastrčili pod matrace.

Pokud jde o německé sjednocení, Baker ujišťuje Gorbačova, že „ani prezident, ani já nehodláme získávat žádné jednostranné výhody z probíhajících procesů“ a že Američané chápou důležitost záruk pro SSSR a Evropu, že „ani centimetr současné vojenské jurisdikce NATO se nerozšíří východním směrem“. Baker argumentuje ve prospěch rozhovorů dva plus čtyři se stejnou jistotou: „Věříme, že konzultace a diskuse v rámci mechanismu „dva+čtyři“ by měly zaručit, že sjednocení Německa nepovede k rozšíření vojenské organizace NATO na východ.“ Gorbačov na to cituje polského prezidenta Wojciecha Jaruzelského: „Přítomnost amerických a sovětských vojsk v Evropě je prvkem stability.

Klíčová výměna se odehrává, když se Baker ptá, zda by Gorbačov preferoval „sjednocené Německo mimo NATO, absolutně nezávislé a bez amerických jednotek; nebo sjednocené Německo udržující své spojení s NATO, ale se zárukou, že jurisdikce nebo jednotky NATO se nerozšíří na východ od současné hranice. A tak v tomto rozhovoru ministr zahraničí USA třikrát nabízí ujištění, že pokud by se Německu umožnilo sjednotit se v NATO a zachovat americkou přítomnost v Evropě, pak by se NATO nerozšiřovalo na východ. Zajímavé je, že ani jednou nepoužije termín NDR nebo východní Německo a dokonce ani nezmíní sovětské jednotky ve východním Německu. Pro zkušeného vyjednavče a pečlivého právníka se zdá

velmi nepravděpodobné, že by Baker nepoužil specifickou terminologii, pokud by ve skutečnosti mluvil pouze o východním Německu.

Sovětský vůdce odpovídá, že „všechno si promyslíme. Všechny tyto otázky hodláme prodiskutovat do hloubky na úrovni vedení. Je samozřejmé, že rozšíření zóny NATO není přijatelné. Baker potvrzuje: "S tím souhlasíme."

Dokument 07

Memorandum o rozhovoru mezi Robertem Gatesem a Vladimírem Krjučkovem v Moskvě.

9. února 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Scowcroft Files, box 91128, složka „Gorbačov (Dobrynin) Sensitive“.

Tato konverzace je obzvláště důležitá, protože následující výzkumníci spekovali, že ministr Baker mohl mluvit nad rámec svého stručného vyjádření ve svém rozhovoru s Gorbačovem „ani jeden palec na východ“. Robert Gates, bývalý špičkový zpravodajský analytik CIA a specialista na SSSR, zde vypráví svému protějšku, šéfovi KGB, ve své kanceláři v sídle KGB v Lubjance, přesně to, co řekl Baker Gorbačovovi toho dne v Kremlu: ani o palec na východ. V té době byl Gates nejvyšším zástupcem prezidentova poradce pro národní bezpečnost, generála Brenta Scowcrofta, takže tento dokument hovoří o koordinovaném postupu

americké vlády vůči Gorbačovovi. Krjučkov, kterého Gorbačov jmenoval v říjnu 1988 místo Viktora Čebrikova v KGB, zde působí v mnoha otázkách domácí reformy jako překvapivě pokrokový.

Když se diskuse přesune k zahraniční politice, zejména k německé otázce, Gates se ptá: „Co si Krjučkov myslel o Kohlově/Genscherově návrhu, podle kterého by sjednocené Německo bylo spojeno s NATO, ale ve kterém by se jednotky NATO neposunuly dále na východ, než jsou nyní? Zdá se nám to jako rozumný návrh.“ Krjučkov nedává přímou odpověď, ale mluví o tom, jak citlivá je otázka sjednocení Německa pro sovětskou veřejnost, a navrhuje, aby Němci nabídli Sovětskému svazu nějaké záruky. Říká, že ačkoli jsou myšlenky Kohla a Genschera zajímavé, „i ty body v jejich návrzích, se kterými souhlasíme, by musely mít záruky. Při jednáních o kontrole zbrojení jsme se od Američanů naučili důležitost ověřování a museli bychom si být jisti.

Dokument 08

Dopis Jamese Bakera Helmutu Kohlovi

10. února 1990

Zdroj

Zvláštní vydání německé jednotky a spisy spolkového kancléřství 1989/90, eds. Hanns Jurgen Kusters a Daniel Hofmann (Mnichov: R. Odenbourg Verlag, 1998), s. 793-794

Tento klíčový dokument se poprvé objevil v odborné edici kancléřských dokumentů Helmuta Kohla o sjednocení Německa, vydané v roce 1998. Kohla v tu chvíli zastihla předvolební kampaň, která ukončila jeho 16leté působení ve funkci kancléře, a chtěl

Němcům připomenout jeho klíčovou roli při triumfu sjednocení. [9]Velký svazek (přes 1000 stran) obsahoval německé texty Kohlových setkání s Gorbačovem, Bushem, Mitterrandem, Thatcherovou a dalšími – všechny byly publikovány bez zjevné konzultace s těmito vládami, pouhých osm let po událostech. Několik Kohlových dokumentů, jako je tento, se objevuje v angličtině a představuje spíše americké nebo britské originály než německé poznámky nebo překlady. Baker zde informuje Kohla den po jeho schůzce s Gorbačovem 9. února. (Kancelář má naplánováno vlastní zasedání s Gorbačovem 10. února v Moskvě.) Američan informuje Němce o sovětských „obavách“ ze sjednocení a shrnuje, proč by jednání „Dva plus čtyři“ bylo nejvhodnějším místem pro rozhovory o „vnějších aspektech sjednocení“ vzhledem k tomu, že „vnitřní aspekty... byly výhradně německou záležitostí.

Dokument 09

Memorandum o rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Helmutem Kohlem

10. února 1990

Zdroj

Michail Gorbačov i germanskii vopros , editovali Alexander Galkin a Anatoly Chernyaev, (Moskva: Ves Mir, 2006)

Toto setkání v Moskvě bylo podle Kohla okamžikem, kdy poprvé slyšel od Gorbačova, že sovětský vůdce považuje německé sjednocení za nevyhnutelné, že hodnota budoucího německého přátelství ve „společném evropském domově“ převažuje

zkostnatělost studené války, ale že Sověti budou potřebovat čas (a peníze), než budou moci uznat novou realitu. Kohl, připravený Bakerovým dopisem a Tutzingovou formulí jeho vlastního ministra zahraničí, ujišťuje v úvodu rozhovoru Gorbačova: „Věříme, že NATO by nemělo rozšiřovat sféru své činnosti. Musíme najít rozumné řešení. Správně chápu bezpečnostní zájmy Sovětského svazu a uvědomuji si, že vy, pane generální tajemníku, a sovětské vedení budete muset jasně vysvětlit, co se sovětskému lidu děje.“ Později se oba vůdci přetahují o NATO a Varšavskou smlouvu, s Gorbačovem komentujícím: „Říkají, co je NATO bez SRN. Ale mohli bychom se také zeptat: co je WTO bez NDR? Když Kohl nesouhlasí, Gorbačov volá pouze po „rozumných řešeních, která neotráví atmosféru v našich vztazích“ a říká, že tato část rozhovoru by se neměla zveřejňovat.

Gorbačovův poradce Andrej Gračev později napsal, že sovětský vůdce brzy pochopil, že Německo je bránou k evropské integraci, a „[všechny] pokusy o vyjednávání [Gorbačova] o konečném vzoru německého přidružení k NATO byly proto mnohem více otázkou formy než seriózního obsahu; Gorbačov se snažil získat potřebný čas, aby se domácí veřejné mínění přizpůsobilo nové realitě, novému typu vztahů, které se formovaly ve vztazích Sovětského svazu s Německem i se Západem obecně. Zároveň doufal, že dostane od svých západních partnerů alespoň částečnou politickou kompenzaci za to, co považoval za jeho hlavní příspěvek ke konci studené války. [10]

Teimuraz Stepanov-Mamaladze poznámky z Conference on Open Skies, Ottawa, Kanada.

12. února 1990

Zdroj

Archiv Hooverovy instituce, sbírka Stepanov-Mamaladze.

Sovětský ministr zahraničí Ševardnadze byl obzvláště nešťastný z rychlého tempa událostí o sjednocení Německa, zvláště když se dříve plánované setkání ministrů zahraničí NATO a Varšavské smlouvy v kanadské Ottawě ve dnech 10. až 12. února 1990, které mělo diskutovat o smlouvě „Otevřené nebe“, změnilo v rozsáhlé vyjednávání o Německu a procesu instalace Dvojky.

Ševardnadzeho pobočník, Teimuraz Stepanov-Mamaladze, psal poznámky z Ottawských setkání do řady poznámkových bloků a také si vedl méně telegrafický deník, který je třeba číst spolu se zápisníky, aby byl popis co nejúplnější. Tyto úryvky poznámek Stepanova-Mamaladze a deníku, které jsou nyní uloženy v Hooverově ústavu, zaznamenávají Ševardnadzeho nesouhlas s rychlostí procesu,

Poznámky z prvních dnů konference jsou velmi stručné, ale obsahují jednu důležitou větu, která ukazuje, že Baker nabídl v Ottawě stejný ujišťovací vzorec jako v Moskvě: „A pokud U[nited] Německo zůstane v NATO, měli bychom se postarat o to, aby se její jurisdikce nerozšiřovala na Východ. Ševardnadze není připraven diskutovat o podmínkách sjednocení Německa; říká, že se musí před schválením jakékoli podmínky poradit s Moskvou. 13. února si podle poznámek Shevardnadze stěžuje: "Jsem v hloupé situaci - diskutujeme o otevřeném nebi, ale moji kolegové mluví o sjednocení Německa, jako by to byla skutečnost." Poznámky ukazují, že Baker byl velmi vytrvalý ve snaze přimět Ševardnadzeho, aby definoval sovětské podmínky pro sjednocení Německa v NATO,

Dokument 10-2

Deník Teimuraz Stepanov-Mamaladze, 12. února 1990.

12. února 1990

Zdroj

Archiv Hooverovy instituce, sbírka Stepanov-Mamaladze.

Tento deníkový záznam z 12. února obsahuje velmi stručný popis návštěvy Kohla a Genschera v Moskvě z 10. února, o které Stepanov-Mamaladze dříve nepsal (protože nebyl přítomen). Stepanov sdílí názor svého ministra Ševardnadzeho a uvažuje o uspěchané povaze a nedostatečných ohledech na moskevské diskuse: „Před naší návštěvou zde Kohl a Genscher narychlo navštívili Moskvu. A stejně rychle – podle názoru EA [Ševardnadzeho] – Gorbačov přijal právo Němců na jednotu a sebeurčení. Tento deníkový záznam je z kritického hlediska důkazem toho, že Spojené státy a Západní Německo skutečně poskytly Moskvě konkrétní ujištění o zachování NATO v jeho současné velikosti a rozsahu. Ve skutečnosti,

Dokument 10-3

Deník Teimuraz Stepanov-Mamaladze, 13. února 1990.

13. února 1990

Zdroj

Archiv Hooverovy instituce, sbírka Stepanov-Mamaladze.

Druhý den ottawské konference Stepanov-Mamaladze popisuje složitá jednání o přesném znění společného prohlášení o Německu a procesu dva plus čtyři. Ševardnadze a Genscher se dvě hodiny dohadovali o termínech „jednota“ versus „sjednocení“, když se Ševardnadze snažil zpomalit situaci v Německu a přimět ostatní ministry, aby se soustředili na Otevřené nebe. Den byl poměrně intenzivní: „Během dne mezi nimi probíhaly aktivní hry. EA [Shevardnadze] se pětkrát sešel s Bakerem, dvakrát s Genscherem, hovořil s Fischerem [ministrem zahraničí NDR], Dumasem [ministrem zahraničí Francie] a ministry zemí ATS,“ a nakonec byl text dohody vypořádán pomocí slova „jednota“. Závěrečné prohlášení také nazvalo dohodu o USA a sovětských vojsk ve střední Evropě hlavním úspěchem konference. Ale pro sovětské delegáty „otevřené nebe [bylo] stále uzavřeno bouřkovým mrakem Německa.

Dokument 11

Americké ministerstvo zahraničí, "Dva plus čtyři: Výhody, možné obavy a vyvracející body."

21. února 1990

Zdroj

Zpráva ministerstva zahraničí o svobodě informací, sbírka flashpointů archivu národní bezpečnosti, rámeček 38.

Toto memorandum, jehož autorem je pravděpodobně přední Bakerův poradce Robert Zoellick na ministerstvu zahraničí, obsahuje upřímný americký pohled na proces dva plus čtyři s jeho výhodami „udržování americké účasti v (a dokonce určitou kontrolu) debaty o sjednocení“. Američané se obávali, že západní Němci uzavřou vlastní dohodu s Moskvou o rychlém sjednocení a vzdají se některých zásadních věcí pro USA, zejména členství v NATO. Zoellick například poukazuje na to, že Kohl oznámil svých 10 bodů bez konzultace s Washingtonem a po signálech z Moskvy a že USA se o tom, že Kohl jede do Moskvy, dozvěděly od Sovětů, nikoli od Kohla. Memorandum předchází námitkám ohledně začlenění Sovětů tím, že poukazuje na to, že již byli v Německu a je třeba se s nimi vypořádat. Ujednání dva plus čtyři zahrnuje Sověty, ale brání jim mít veto (což by proces čtyř mocností nebo proces Spojených národů mohl umožnit), zatímco efektivní rozhovor jedna plus tři před každým setkáním by umožnil Západnímu Německu a USA, s Brity a Francouzi, vypracovat společný postoj. Zvláště výmluvné je podtržení a rukopis Bakera na okrajích, zejména jeho bujná fráze: „Neviděli jste pákový odkup, dokud nevidíte tohle!“

Dokument 12-1

Memorandum o rozhovoru mezi Václavem Havlem a Georgem Bushem ve Washingtonu.

20. února 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Tyto rozhovory by se daly nazvat „výchova Václava Havla“ [10] jako bývalý disident, který se stal prezidentem Československa, navštívil Washington pouhé dva měsíce poté, co ho sametová revoluce smetla z vězení na Pražský hrad. Havel by si užil ovace ve stoje během projevu na společném zasedání Kongresu 21. února a vedl jednání s Bushem před vystoupením v Kongresu i po něm. Novináři už Havla citovali jako výzvu k rozpuštění bloků studené války, jak NATO, tak Varšavské smlouvy, a stažení vojsk, a tak Bush využil příležitosti a přednesl českému vůdci o hodnotě NATO a jeho zásadní roli jako základu pro přítomnost USA v Evropě. Přesto Havel ve svém projevu v Kongresu dvakrát zmínil svou naději, že „američtí vojáci by neměli být odděleni od svých matek“ jen proto, že Evropa nedokázala udržet mír, a apeloval na „budoucí demokratické Německo v procesu sjednocování do nové celoevropské struktury, která by mohla rozhodovat o svém vlastním bezpečnostním systému“. Ale poté, co si znovu promluvil s Bushem, bývalý disident zjevně zprávu pochopil. Havel řekl, že mohl být špatně pochopen, že určitě vidí hodnotu americké angažovanosti v Evropě. Bush ze své strany nastolil možnosti, za předpokladu větší československé spolupráce v této otázce, amerických investic a pomoci.

Dokument 12-2

Memorandum o rozhovoru mezi Václavem Havlem a Georgem Bushem ve Washingtonu.

21. února 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Toto memcon po Havlově triumfálním projevu v Kongresu obsahuje Bushovu žádost Havlovi, aby předal Gorbačovovi vzkaz, že ho Američané osobně podporují, a že „Nebudeme se chovat špatně, když řekneme, že vyhraje, vy prohrajete.“ Zdůrazňující pointu Bush říká, „řekni Gorbačovovi, že... Požádal jsem tě, abys Gorbačovovi řekl, že se nebudeme chovat k žádné jiné zemi, pokud jde o Československo. Československý vůdce dodává Američanům vlastní opatrnost, jak postupovat při sjednocování Německa a řešit sovětské nejistoty. Havel k Bushovi poznamená: „Je to otázka prestiže. To je důvod, proč jsem hovořil o novém evropském bezpečnostním systému, aniž bych zmínil NATO. Protože kdyby vyrostlo z NATO, musel by se jmenovat jinak, už jen kvůli prvku prestiže. Pokud NATO převezme Německo, bude to vypadat jako porážka, jedna supervelmoc si podmaní druhou. Ale pokud se NATO dokáže transformovat – možná ve spojení s helsinským procesem – vypadalo by to jako mírový proces změny, nikoli porážky. Bush odpověděl pozitivně: „Napsal jste dobrý nápad. Náš názor je, že NATO by pokračovalo v nové politické roli a že bychom vycházeli z procesu KBSE. Budeme přemýšlet o tom, jak bychom mohli pokračovat.“ "Napsal jsi dobrý nápad." Náš názor je, že NATO by pokračovalo v nové politické roli a že bychom vycházeli z procesu KBSE. Budeme přemýšlet o tom, jak bychom mohli pokračovat." "Napsal jsi dobrý nápad." Náš názor je, že NATO by pokračovalo v nové politické roli a že bychom vycházeli z procesu KBSE. Budeme přemýšlet o tom, jak bychom mohli pokračovat."

Memorandum o konverzaci mezi Helmutem Kohlem a Georgem Bushem v Camp Davidu.

24. února 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Hlavní starostí Bushovy administrativy ohledně sjednocení Německa, jak se proces zrychlil v únoru 1990, bylo to, že by západní Němci mohli uzavřít vlastní bilaterální dohodu se Sověty (viz dokument 11) a mohli by být ochotni vyjednávat o členství v NATO. Prezident Bush později poznamenal, že účelem schůzky s Kohlem v Camp Davidu bylo „udržet Německo v rezervaci NATO“, a to řídilo agendu tohoto souboru schůzek. Německý kancléř přijíždí do Camp Davidu bez Genschera, protože ten zcela nesdílí postoj Bush-Kohl k plnému německému členství v NATO a nedávno oba vůdce rozhněval tím, že veřejně mluvil o KBSE jako budoucím evropském bezpečnostním mechanismu. [12]

Na začátku tohoto rozhovoru Kohl vyjadřuje vděčnost za Bushovu a Bakerovu podporu během jeho rozhovorů s Gorbačovem v Moskvě na začátku února, zejména za Bushův dopis, v němž se uvádí silný závazek Washingtonu ke sjednocení Německa v NATO. Oba lídři vyjadřují potřebu co nejužší spolupráce mezi sebou, aby bylo dosaženo požadovaného výsledku. Bushovou prioritou je udržet přítomnost USA, zejména jaderného deštníku, v Evropě: „Pokud budou americké jaderné síly staženy z Německa, nechápu, jak bychom mohli přesvědčit jiného spojence na kontinentu, aby si tyto zbraně ponechal. Sarkasticky odkazuje na kritiku přicházející z Capitol Hill: „V našem kongresu dnes máme divné myšlení, myšlenky jako tato mírová dividenda. To v těchto nejistých časech nemůžeme.“ Oba vůdci jsou znepokojeni postojem, který by mohl

Gorbačov zaujmout, a shodují se na nutnosti s ním pravidelně konzultovat. Kohl naznačuje, že Sověti potřebují pomoc a konečné uspořádání ohledně Německa by mohlo být „záležitostí hotovosti“. Bush předznamenává svou neochotu finančně přispívat a odpovídá: „máte hluboko do kapsy“. V jednom bodě rozhovoru se zdá, že Bush na svůj sovětský protějšek nepohlíží jako na partnera, ale jako na poraženého nepřítele. S odkazem na řeči v některých sovětských čtvrtích proti setrvání Německa v NATO říká: „K čertu s tím. My jsme měli převahu a oni ne. Nemůžeme dovolit, aby Sověti sevřeli vítězství ze spárů porážky." Bush předznamenává svou neochotu finančně přispívat a odpovídá: "máte hluboko do kapsy." V jednom bodě rozhovoru se zdá, že Bush na svůj sovětský protějšek nepohlíží jako na partnera, ale jako na poraženého nepřítele. S odkazem na řeči v některých sovětských čtvrtích proti setrvání Německa v NATO říká: „K čertu s tím. My jsme měli převahu a oni ne. Nemůžeme dovolit, aby Sověti sevřeli vítězství ze spárů porážky." Bush předznamenává svou neochotu finančně přispívat a odpovídá: "máte hluboko do kapsy." V jednom bodě rozhovoru se zdá, že Bush na svůj sovětský protějšek nepohlíží jako na partnera, ale jako na poraženého nepřítele. S odkazem na řeči v některých sovětských čtvrtích proti setrvání Německa v NATO říká: „K čertu s tím. My jsme měli převahu a oni ne. Nemůžeme dovolit, aby Sověti sevřeli vítězství ze spárů porážky."

Dokument 14

Memorandum o rozhovoru mezi Georgem Bushem a Eduardem Shevardnadzem ve Washingtonu.

6. dubna 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, Memcons and Telcons (<https://bush41library.tamu.edu/>)

Ministr zahraničí Ševardnadze doručuje Bushovi dopis od Gorbačova, ve kterém sovětský prezident hodnotí hlavní otázky před nadcházejícím summitem. Ekonomické otázky jsou pro Sovětský svaz na prvním místě, konkrétně status doložky nejvyšších výhod a obchodní dohoda se Spojenými státy. Ševardnadze vyjadřuje znepokojení nad nedostatečným pokrokem v těchto otázkách a nad snahou USA zabránit EBRD v poskytování půjček SSSR. Zdůrazňuje, že nežadají o pomoc, „hledáme pouze to, abychom s námi zacházeli jako s partnery“. Bush na adresu napětí v Litvě říká, že nechce dělat Gorbačovovi potíže v domácích otázkách, ale poznamenává, že musí trvat na právech Litevců, protože jejich začlenění do SSSR nebylo Spojenými státy nikdy uznáno. O ovládání zbraní, obě strany poukazují na určitý ústup ze strany druhé a vyjadřují přání rychle dokončit smlouvu START. Ševardnadze zmiňuje nadcházející summit KBSE a sovětské očekávání, že se bude jednat o nových evropských bezpečnostních strukturách. Bush to nerozporuje, ale spojuje to s otázkami přítomnosti USA v Evropě a sjednocení Německa v NATO. Prohlašuje, že chce „přispět ke stabilitě a k vytvoření evropského celku a svobodného, nebo jak tomu říkáte, společného evropského domova. Myšlenka, která je velmi blízká té naší.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku. Ševardnadze zmiňuje nadcházející summit KBSE a sovětské očekávání, že se bude jednat o nových evropských bezpečnostních strukturách. Bush to nerozporuje, ale spojuje to s otázkami přítomnosti USA v Evropě a sjednocení Německa v NATO. Prohlašuje, že chce „přispět ke stabilitě a k vytvoření evropského celku a svobodného, nebo jak tomu říkáte, společného evropského domova. Myšlenka, která je velmi blízká té naší.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká

administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku. Ševardnadze zmiňuje nadcházející summit KBSE a sovětské očekávání, že se bude jednat o nových evropských bezpečnostních strukturách. Bush to nerozporuje, ale spojuje to s otázkami přítomnosti USA v Evropě a sjednocení Německa v NATO. Prohlašuje, že chce „přispět ke stabilitě a k vytvoření evropského celku a svobodného, nebo jak tomu říkáte, společného evropského domova. Myšlenka, která je velmi blízká té naší.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku. Myšlenka, která je velmi blízká té naší.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku. Myšlenka, která je velmi blízká té naší.“ Sověti si to – mylně – vykládají jako prohlášení, že americká administrativa sdílí Gorbačovovu myšlenku.

Dokument 15

Sir R. Braithwaite (Moskva). Telegrafní číslo 667: „Setkání státního tajemníka s prezidentem Gorbačovem“.

11. dubna 1990

Zdroj

Dokumenty o britské politice v zámoří, řada III, svazek VII: Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010), s. 373-375

Telegram velvyslance Braithwaiteho shrnuje setkání mezi ministrem zahraničí a věcí Commonwealthu Douglasem Hurdem a prezidentem Gorbačovem, přičemž si všímá Gorbačovovy „expanzivní nálady“. Gorbačov žádá tajemníka, aby mu po svém summitu s Kohlem předal své uznání za dopis Margaret Thatcherové, na kterém podle Gorbačova sledovala směry politiky, o nichž Gorbačov a Thatcherová hovořili v jejich nedávném telefonátu, na základě kterého sovětský vůdce dospěl k závěru, že „britské a sovětské pozice byly skutečně velmi blízké“. Hurd varuje Gorbačova, že jejich postoje nejsou 100% v souladu, ale že Britové „uznali, že je důležité nedělat nic, co by poškodilo sovětské zájmy a důstojnost“. Gorbačov, jak se odráží v Braithwaiteově shrnutí, hovoří o důležitosti budování nových bezpečnostních struktur jako způsobu řešení problému dvou Německa: „Pokud mluvíme o společném dialogu o nové Evropě táhnoucí se od Atlantiku po Ural, byl to jeden ze způsobů, jak se vypořádat s německým problémem. To by vyžadovalo přechodné období, aby se zrychlilo tempo evropského procesu a „synchronizovalo se s nalezením řešení problému dvou Německa“. Pokud by však byl proces jednostranný – pouze Německo v NATO a bez ohledu na sovětské bezpečnostní zájmy – Nejvyšší sovět by takové řešení velmi pravděpodobně neschválil a Sovětský svaz by zpochybnil potřebu urychlit redukci svých konvenčních zbraní v Evropě. Podle jeho názoru by vstup Německa do NATO bez pokroku v evropských bezpečnostních strukturách „mohl narušit rovnováhu bezpečnosti,

Dokument 16

Memorandum Valentina Falina Michailu Gorbačovovi (výňatky)

18. dubna 1990

Zdroj

Michail Gorbačov i germanskii vopros, editovali Alexander Galkin a Anatoly Chernyaev, (Moskva: Ves Mir, 2006), str. 398-408

Toto memorandum nejvyššího odborníka Ústředního výboru na Německo zní jako budíček pro Gorbačova. Falin to říká stroze: zatímco sovětská evropská politika po volbách ve východním Německu 18. března upadla do nečinnosti a dokonce „deprese“ a sám Gorbačov nechal Kohla urychlit proces sjednocení, jeho kompromisy ohledně Německa v NATO mohou vést jen k tomu, že se mu vymkne jeho hlavní cíl pro Evropu – společný evropský domov. „Shrneme-li posledních šest měsíců, musíme dojít k závěru, že „společný evropský domov“, který byl dříve konkrétním úkolem, který země kontinentu začínaly realizovat, se nyní mění v fata morgána.“ Zatímco Západ sladce mluví Gorbačovovi, aby přijal německé sjednocení v NATO, Falin poznamenává (správně), že „západní státy již porušují princip konsensu tím, že mezi sebou uzavírají předběžné dohody“ o sjednocení Německa a budoucnosti Evropy, které nezahrnují „dlouhou fázi konstruktivního rozvoje“. Všimá si „intenzivní kultivace nejen NATO, ale i našich spojenců z Varšavské smlouvy“ Západem s cílem izolovat SSSR v rámci dva plus čtyři a KBSE.

Dále poznamenává, že rozumné hlasy již nejsou slyšet: „Genscher čas od času pokračuje v diskusích o urychlení pohybu směrem k evropské kolektivní bezpečnosti s 'rozpuštěním NATO a WTO do něj.' ... Ale jen velmi málo lidí ... slyší Genschera.“ Falin navrhuje využít práva sovětské čtyřmocnosti k dosažení formálního právně závazného urovnání rovného mírové smlouvě, která by zaručila sovětské bezpečnostní zájmy jako „naši jedinou šanci zakotvit sjednocení Německa s celoevropským procesem“. Navrhuje také využít jednání o kontrole zbrojení ve Vídni a Ženevě jako páku, pokud bude Západ nadále využívat sovětskou flexibilitu.

Memorandum navrhuje konkrétní ustanovení pro konečné vyrovnání s Německem, jehož vyjednávání by trvalo dlouho a poskytlo prostor pro budování evropských struktur.

Dokument 17

James A. Baker III, Memorandum pro prezidenta, „Moje setkání se Ševardnadzem“.

4. května 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Scowcroft Files, box 91126, složka „Gorbačov (Dobrynin) Sensitive 1989 – červen 1990 [3]“

Ministr zahraničí právě strávil téměř čtyři hodiny setkáním se sovětským ministrem zahraničí v Bonnu dne 4. května 1990, pokrýval řadu otázek, ale soustředil se na krizi v Litvě a jednání o sjednocení Německa. Stejně jako při únorových rozhovorech a během celého roku se Baker snažil poskytnout Sovětům ujištění o jejich začlenění do budoucnosti Evropy. Baker hlásí: „Také jsem použil vaši řeč a naše uznání potřeby přizpůsobit NATO, politicky a vojensky, a rozvíjet KBSE, abych ujistil Ševardnadzeho, že proces nepřinese vítěze a poražené. Místo toho by to vytvořilo novou legitimní evropskou strukturu – takovou, která by byla inkluzivní, nikoli exkluzivní. Ševardnadzeho odpověď naznačuje, že „naše diskuse o nové evropské architektuře byla slučitelná s většinou jejich myšlení, ačkoli se jejich myšlení stále vyvíjelo.“ Baker vypráví, že Ševardnadze „znovu zdůraznil psychologické potíže, které mají –

zejména sovětská veřejnost – s přijetím sjednoceného Německa v NATO“. Baker prozíravě předpovídá, že Gorbačov „nepřijme tento druh emocionálně nabitého politického problému nyní“ a pravděpodobně až po sjezdu strany v červenci.

Dokument 18

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Jamesem Bakerem v Moskvě.

18. května 1990

Zdroj

Archiv Gorbačovovy nadace, Fond 1, Popis 1.

Tento fascinující rozhovor pokrývá řadu otázek kontroly zbrojení v rámci přípravy na washingtonský summit a zahrnuje rozsáhlé, i když neprůkazné diskuse o sjednocení Německa a napětí v Pobaltí, zejména o patové situaci mezi Moskvou a separatistickou Litvou. Gorbačov se vášnivě pokouší přesvědčit Bakera, že by se Německo mělo znovu sjednotit mimo hlavní vojenské bloky v kontextu celoevropského procesu. Baker poskytuje Gorbačovovi devět bodů ujištění, aby dokázal, že jeho pozice je brána v úvahu. Bod osm je pro Gorbačova nejdůležitější – že Spojené státy „na různých fórech usilují o to, aby nakonec KBSE přeměnily na trvalou instituci, která by se stala důležitým základním kamenem nové Evropy“.

Bez ohledu na toto ujištění, když Gorbačov zmiňuje potřebu vybudovat nové bezpečnostní struktury, které by bloky nahradily, Baker si nechává uklouznout osobní reakci, která odhaluje mnohé o skutečném postoji USA k tomuto tématu: „Je hezké mluvit o

panevropských bezpečnostních strukturách, roli KBSE. Je to nádherný sen, ale jen sen. Mezitím NATO existuje. Gorbačov navrhuje, že pokud americká strana bude trvat na tom, aby Německo bylo v NATO, pak by "veřejně oznámil, že chceme vstoupit také do NATO." Ševardnadze jde ještě dále a nabízí prorocký postřeh: „Pokud se sjednocené Německo stane členem NATO, vyhodí do povětří perestrojku. Naši lidé nám to neodpustí. Lidé budou říkat, že jsme skončili jako poražení, ne jako vítězové.“

Dokument 19

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Francoisem Mitterrandem (výňatky).

25. května 1990

Zdroj

Michail Gorbačov i germanskii vopros , editovali Alexander Galkin a Anatoly Chernyaev, (Moskva: Ves Mir, 2006), str. 454-466

Gorbačov cítil, že ze všech Evropanů je francouzský prezident jeho nejbližším spojencem při budování Evropy po studené válce, protože sovětský vůdce věřil, že Mitterrand sdílí jeho koncept společného evropského domova a myšlenku rozpuštění obou vojenských bloků ve prospěch nových evropských bezpečnostních struktur. A Mitterrand tento názor do jisté míry sdílel. V tomto rozhovoru Gorbačov stále doufá, že přesvědčí svůj protějšek, aby se k němu připojil a postavil se proti sjednocení Německa v NATO. Mitterrand je zcela přímý a řekl Gorbačovovi, že je příliš pozdě bojovat s tímto problémem a že by ho nepodpořil, protože „pokud

řeknu ,ne' členství Německa v NATO, izolují se od svých západních partnerů. Mitterrand však navrhuje, aby Gorbačov požadoval od NATO „odpovídající záruky“. Hovoří o nebezpečí izolace Sovětského svazu v nové Evropě a nutnosti „vytvářet bezpečnostní podmínky pro vás i bezpečnost Evropy jako celku. To byl jeden z mých hlavních cílů, zvláště když jsem navrhl svou myšlenku vytvoření evropské konfederace. Je to podobné vašemu pojetí společného evropského domova.“

Ve svých doporučeních Gorbačovovi Mitterrand v podstatě opakuje řádky Falinovy memorandum (viz dokument 16). Říká, že Gorbačov by měl usilovat o formální urovnání s Německem s využitím svých práv čtyř mocností a využít pákového efektu vyjednávání o kontrole zbrojení konvencemi: "Neopustíte takový trumf, jako je vyjednávání o odzbrojení." Naznačuje, že NATO nyní není klíčovým tématem a mohlo by být utopeno v dalších jednáních; důležité je spíše zajistit sovětskou účast v novém evropském bezpečnostním systému. Opakuje, že je „osobně pro postupnou demontáž vojenských bloků“.

Gorbačov vyjadřuje svou ostražitost a podezíravost ohledně snahy USA „udržovat NATO“, „použít NATO k vytvoření nějakého mechanismu, instituce, jakési adresáře pro řízení světových záležitostí“. Mitterrandovi vypráví o svých obavách, že USA se snaží přilákat Východoevropany do NATO: „Řekl jsem Bakerovi: jsme si vědomi vašeho příznivého postoje k záměru řady představitelů východoevropských zemí vystoupit z Varšavské smlouvy a následně vstoupit do NATO.“ A co vstup do SSSR?

Mitterrand souhlasí s tím, že podpoří Gorbačova v jeho snaze povzbudit celoevropské procesy a zajistit, aby byly brány v úvahu sovětské bezpečnostní zájmy, pokud nebude muset říci „ne“ Němcům. Říká: „Vždy jsem svým partnerům v NATO říkal: udělejte závazek, že nepřemístíte vojenské formace NATO z jejich současného území v NSR do východního Německa.“

Dokument 20

Dopis Françoise Mitterranda Georgi Bushovi

25. května 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Scowcroft Files, FOIA 2009-0275-S

Mitterrand, věrný svému slovu, píše dopis Georgi Bushovi, v němž popisuje Gorbačovovu nesnáz v otázce sjednocení Německa v NATO a nazývá ji skutečným, nikoli „falešným nebo taktickým“. Varuje amerického prezidenta, aby to nedělal jako hotovou věc bez Gorbačovova souhlasu, což naznačuje, že Gorbačov by se mohl mstít za kontrolu zbrojení (přesně to, co sám Mitterrand – a Falin dříve – ve svém rozhovoru navrhli). Mitterrand argumentuje ve prospěch formálního „mírového urovnání v mezinárodním právu“ a informuje Bushe, že ve svém rozhovoru s Gorbačovem „naznačil, že na západní straně rozhodně neodmítneme podrobně popsat záruky, které by měl právo očekávat pro bezpečnost své země“. Mitterrand si myslí, že „se musíme pokusit rozptýlit obavy pana Gorbačova,

Dokument 21

Záznam rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Georgem Bushem. Bílý dům, Washington DC

31. května 1990

Zdroj

Archiv Gorbačovovy nadace, Moskva, Fond 1, opis 1. [13]

V této slavné „dvoukotvové“ diskusi se americká a sovětská delegace zabývají procesem sjednocování Německa a zejména otázkou vstupu sjednoceného Německa do NATO. Bush se snaží přesvědčit svůj protějšek, aby přehodnotil své obavy z Německa založené na minulosti, a povzbudit ho, aby důvěřoval novému demokratickému Německu. Americký prezident říká: „Věřte mi, netlačíme Německo ke sjednocení a nejsme to my, kdo určuje tempo tohoto procesu. A samozřejmě nemáme v úmyslu, ani v našich myšlenkách, jakkoli poškodit Sovětský svaz. Proto hovoříme pro sjednocení Německa v NATO, aniž bychom ignorovali širší kontext KBSE, s přihlédnutím k tradičním ekonomickým vazbám mezi oběma německými státy. Takový model podle našeho názoru odpovídá i sovětským zájmům. Baker opakuje devět ujištění učiněných dříve administrativou, včetně toho, že Spojené státy nyní souhlasí s podporou celoevropského procesu a transformace NATO s cílem odstranit sovětské vnímání hrozby. Gorbačovovou preferovanou pozicí je Německo s jednou nohou v NATO i Varšavské smlouvě – „dvě kotvy“ – vytvářející jakési přidružené členství. Baker zasahuje a říká, že „současné závazky jedné a téže země vůči WTO a NATO zavání schizofrenií“. Poté, co americký prezident zarámuje toto téma do kontextu helsinské dohody, Gorbačov navrhuje, aby německý lid měl právo zvolit si svou alianci – což v podstatě potvrdil Kohlovi již během jejich setkání v únoru 1990. Zde Gorbačov výrazně překračuje svůj záměr, a vyvolává hněv dalších členů své delegace, zejména úředníka s německým portfoliem Valentina Falina a maršála Sergeje Akhromejeva. Gorbačov vydává klíčové varování o budoucnosti: „Pokud sovětský lid nabude dojmu, že jsme v německé otázce přehlíženi, pak by

všechny pozitivní procesy v Evropě, včetně jednání ve Vídni [o konvenčních silách], byly vážně ohroženy. To není jen blafování. Je to prostě tak, že nás lidé donutí zastavit se a rozhlédnout se." Je to pozoruhodné přiznání o vnitropolitických tlacích ze strany posledního sovětského vůdce. „Pokud sovětský lid získá dojem, že jsme v německé otázce přehlíženi, pak by všechny pozitivní procesy v Evropě, včetně jednání ve Vídni [o konvenčních silách], byly vážně ohroženy. To není jen blafování. Je to prostě tak, že nás lidé donutí zastavit se a rozhlédnout se." Je to pozoruhodné přiznání o vnitropolitických tlacích ze strany posledního sovětského vůdce. „Pokud sovětský lid získá dojem, že jsme v německé otázce přehlíženi, pak by všechny pozitivní procesy v Evropě, včetně jednání ve Vídni [o konvenčních silách], byly vážně ohroženy. To není jen blafování. Je to prostě tak, že nás lidé donutí zastavit se a rozhlédnout se." Je to pozoruhodné přiznání o vnitropolitických tlacích ze strany posledního sovětského vůdce.

Dokument 22

Dopis pana Powella (č. 10) panu Wallovi: Thatcher-Gorbačovovo memorandum o rozhovoru.

8. června 1990

Zdroj

Dokumenty o britské politice v zámoří, řada III, svazek VII: Sjednocení Německa, 1989-1990. (Foreign and Commonwealth Office. Documents on British Policy Overseas, edited by Patrick Salmon, Keith Hamilton, and Stephen Twigge, Oxford and New York, Routledge 2010), str. 411-417

Margaret Thatcherová navštíví Gorbačova hned poté, co se vrátí domů ze svého summitu s Georgem Bushem. Mezi mnoha tématy v rozhovoru je těžiště sjednocení Německa a NATO, na které, jak Powell poznamenává, se Gorbačovovy „názory stále vyvíjely“. Spíše než o sjednocení Německa v NATO Gorbačov mluví o tom, že je třeba, aby se NATO a Varšavská smlouva sblížily, od konfrontace ke spolupráci při budování nové Evropy: „Musíme formovat evropské struktury tak, aby nám pomohly najít společný evropský domov. Ani jedna strana se nesmí bát neortodoxních řešení.“

I když Thatcherová mluví proti Gorbačovovým myšlenkám, které nemají plné členství Německa v NATO, a zdůrazňuje důležitost vojenské přítomnosti USA v Evropě, zároveň vidí, že „KBSE by tomu všemu mohla poskytnout deštník a zároveň být fórem, které přivedlo Sovětský svaz plně do diskuse o budoucnosti Evropy“. Gorbačov říká, že chce být „k premiérovi zcela upřímný“, že pokud by se procesy staly jednostrannými, „mohla by nastat velmi obtížná situace [a] Sovětský svaz by cítil ohrožení své bezpečnosti. Thatcherová pevně odpovídá, že nebylo v zájmu nikoho ohrozit sovětskou bezpečnost: „Musíme najít způsoby, jak dát Sovětskému svazu důvěru, že jeho bezpečnost bude zajištěna.“

Dokument 23

Záznam rozhovoru mezi Michailem Gorbačovem a Helmutem Kohlem, Moskva (výňatky).

15. července 1990

Zdroj

Michail Gorbačov i germanskii vopros , editovali Alexander Galkin a Anatoly Chernyaev, (Moskva: Ves Mir, 2006), str. 495-504

Tento klíčový rozhovor mezi kancléřem Kohlem a prezidentem Gorbačovem nastavuje konečné parametry německého sjednocení. Kohl opakovaně hovoří o nové éře vztahů mezi sjednoceným Německem a Sovětským svazem a o tom, jak by tento vztah přispěl k evropské stabilitě a bezpečnosti. Gorbačov požaduje ujištění o nerozšiřování NATO: „Musíme mluvit o nešíření vojenských struktur NATO na území NDR a udržení sovětských jednotek tam po určitou přechodnou dobu. Sovětský vůdce dříve v rozhovoru poznamenal, že NATO se již začalo transformovat. Slib nerozšiřování NATO na území NDR pro něj v duchu znamená, že NATO nevyužije sovětské ochoty ke kompromisu vůči Německu. Požaduje také, aby postavení sovětských vojsk v NDR pro přechodné období bylo „regulováno. Nemělo by to viset ve vzduchu, potřebuje to právní základ.“ Předává Kohlovi sovětské úvahy o plnohodnotné sovětsko-německé smlouvě, která by takové záruky obsahovala. Chce také pomoc s přemístěním vojáků a vybudováním bydlení pro ně. Kohl slibuje, že tak učiní, pokud tato pomoc nebude vykládána jako „program německé pomoci sovětské armádě“.

Když mluví o budoucnosti Evropy, Kohl naráží na transformaci NATO: „Víme, co NATO v budoucnu čeká, a myslím, že vy to nyní víte také.“ Kohl také zdůrazňuje, že prezident Bush si je vědom a podporuje sovětsko-německé dohody a bude hrát klíčovou roli při budování nové Evropy. Černyajev shrnuje toto setkání ve svém deníku z 15. července 1990: „Dnes – Kohl. Setkávají se v zámku Schechtel na ulici Alexeje Tolstého. Gorbačov potvrzuje svůj souhlas se sjednoceným vstupem Německa do NATO. Kohl je rozhodný a asertivní. Vede čistou, ale tvrdou hru. A nejde o návnadu (půjčky), ale o to, že je zbytečné se zde bránit, šlo by to proti proudu událostí, bylo by to v rozporu se samotnou realitou, na kterou MS tak rád odkazuje.“ [14]

Dokument 24

Memorandum o telefonickém rozhovoru mezi Michaiilem Gorbačovem a Georgem Bushem

17. července 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, Memcons and Telcons
(<https://bush41library.tamu.edu/>)

Prezident Bush oslovuje Gorbačova bezprostředně po schůzkách Kohl-Gorbačov v Moskvě a po kavkazském ústupu Arkhyzu, který urovnal německé sjednocení, a na zářijové řešení ponechal pouze finanční opatření. Gorbačov nejenže uzavřel dohodu s Kohlem, ale také přežil a triumfoval na 28. sjezdu KSSS začátkem července, posledním v historii Sovětské strany. Gorbačov popisuje tuto dobu jako „možná nejtěžší a nejdůležitější období v mém politickém životě“. Kongres vystavil vůdce strany ostré kritice ze strany konzervativních komunistů i demokratické opozice. Podařilo se mu obhájit svůj program a vyhrát znovuzvolení generálním tajemníkem, ale ze svého angažmá se Západem měl jen velmi málo co ukázat, zvláště poté, co postoupil tolik půdy pro sjednocení Německa.

Zatímco Gorbačov bojoval o svůj politický život jako sovětský vůdce, na summitu G-7 v Houstonu se diskutovalo o způsobech, jak pomoci perestrojce, ale kvůli odporu USA vůči úvěrům nebo přímé ekonomické pomoci před uzákoněním vážných reforem volného trhu nebyl schválen žádný konkrétní balíček pomoci; skupina nešla dále, než povolila „studie“ MMF a Světové banky. Gorbačov namítá, že při dostatku zdrojů by SSSR „mohl přejít k tržní ekonomice“, jinak se země „bude muset více spoléhat na státem regulovaná

opatření“. V tomto telefonátu Bush rozšiřuje Kohlovy bezpečnostní záruky a posiluje poselství z Londýnské deklarace: „Takže to, co jsme se snažili udělat, bylo vzít v úvahu vaše obavy vyjádřené mně a ostatním, a udělali jsme to následujícími způsoby: naším společným prohlášením o neútočení; v našem pozvání, abyste přišli do NATO; v naší dohodě otevřít NATO pravidelnému diplomatickému kontaktu s vaší vládou a vládou zemí východní Evropy; a naše nabídka na záruky ohledně budoucí velikosti ozbrojených sil sjednoceného Německa – problém, o kterém vím, že jste diskutoval s Helmutem Kohlem. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Zprostředkovali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, ve kterých může SSSR sdílet a být součástí nové Evropy. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Zprostředkovali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, ve kterých může SSSR sdílet a být součástí nové Evropy. Zásadně jsme také změnili náš vojenský přístup ke konvenčním a jaderným silám. Zprostředkovali jsme myšlenku rozšířené, silnější KBSE s novými institucemi, ve kterých může SSSR sdílet a být součástí nové Evropy.

Dokument 25

12. září ministerské zasedání v Moskvě: dva plus čtyři: podrobný popis [zahrnuje text Smlouvy o konečném urovnání s Německem a odsouhlasený zápis ke smlouvě o zvláštním vojenském postavení NDR po sjednocení]

2. listopadu 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Condoleezza Rice Files, 1989-1990 Předmětové soubory, složka „Memcons and Telcons – SSSR [1]“

Zaměstnanci Evropského úřadu ministerstva zahraničí napsali tento dokument, v podstatě memcon, a adresovali jej vysokým úředníkům, jako jsou Robert Zoellick a Condoleezza Riceová, na základě poznámek pořízených americkými účastníky na závěrečném ministerském zasedání o sjednocení Německa dne 12. září 1990. Dokument obsahuje prohlášení všech šesti ministrů v procesu Two-Plus-Four, G. Bakernadze, G. DR – (mnoho z nich se bude opakovat na jejich tiskových konferencích po akci), spolu s dohodnutým textem závěrečné smlouvy o sjednocení Německa. Smlouva kodifikovala to, co Bush dříve nabídl Gorbačovovi – „zvláštní vojenský status“ pro území bývalé NDR. Na poslední chvíli, Britské a americké obavy, že jazyk omezí nouzové přesuny jednotek NATO tam, si vynutily zahrnutí „minuty“, která ponechala na nově sjednoceném a suverénním Německu, jaký by měl být význam slova „nasazeno“. Kohl se Gorbačovovi zavázal, že po odchodu Sovětů budou na toto území povoleny pouze německé jednotky NATO, a Německo se tohoto závazku drželo, i když „minuta“ měla umožnit ostatním jednotkám NATO procházet nebo cvičit tam alespoň dočasně. Následně Gorbačovovi asistenti, jako je Pavel Palazhshenko, poukázali na jazyk smlouvy, aby tvrdili, že rozšíření NATO porušilo „ducha“ této smlouvy o konečném urovnání. Kohl se Gorbačovovi zavázal, že po odchodu Sovětů budou na toto území povoleny pouze německé jednotky NATO, a Německo se tohoto závazku drželo, i když „minuta“ měla umožnit ostatním jednotkám NATO procházet nebo cvičit tam alespoň dočasně. Následně Gorbačovovi asistenti, jako je Pavel Palazhshenko, poukázali na jazyk smlouvy, aby tvrdili, že rozšíření NATO porušilo „ducha“ této smlouvy o konečném urovnání. Kohl se Gorbačovovi zavázal, že po odchodu Sovětů budou na toto území

povoleny pouze německé jednotky NATO, a Německo se tohoto závazku drželo, i když „minuta“ měla umožnit ostatním jednotkám NATO procházet nebo cvičit tam alespoň dočasně. Následně Gorbačovovi asistenti, jako je Pavel Palazhshenko, poukázali na jazyk smlouvy, aby tvrdili, že rozšíření NATO porušilo „ducha“ této smlouvy o konečném urovnání.

Dokument 26

Ministerstvo zahraničí USA, Evropský úřad: Revidovaný strategický dokument NATO pro diskusi na zasedání

podskupiny

22. října 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Heather Wilson Files, Box CF00293, Složka „NATO – Strategie (5)“

Bushova administrativa vytvořila „Ungroup“ v roce 1989, aby vyřešila řadu osobnostních konfliktů na úrovni asistenta tajemníka, které zastavily obvyklý meziagenturní proces vývoje politiky v oblasti kontroly zbrojení a strategických zbraní. Členové Ungroup, kterým předsedal Arnold Kanter z NSC, měli důvěru svých šéfů, ale ne nutně doprovodný formální titul nebo oficiální hodnost. [15] Oddělení se překrývalo s podobně *ad hoc* Evropská skupina pro bezpečnostní strategii, a ta se stala brzy po dokončení sjednocení Německa místem pro diskusi uvnitř Bushovy administrativy o nové roli NATO v Evropě a zejména o vztazích NATO se zeměmi východní Evropy. Východoevropské země, stále formálně ve

Varšavské smlouvě, ale vedené nekomunistickými vládami, měly zájem stát se plnoprávnými členy mezinárodního společenství a chtěly se připojit k budoucí Evropské unii a potenciálně NATO.

Tento dokument, připravený pro diskusi o budoucnosti NATO podskupinou složenou ze zástupců NSC, ministerstva zahraničí, společných náčelníků a dalších agentur, předpokládá, že „[potenciální sovětská hrozba zůstává a představuje jedno základní ospravedlnění pro pokračování NATO.“ Zároveň v diskusi o potenciálním členství východní Evropy v NATO recenze naznačuje, že „v současném prostředí není v nejlepším zájmu NATO ani USA, aby těmto státům bylo uděleno plné členství v NATO a jeho bezpečnostní záruky“. Spojené státy si nepřejí „organizovat protisovětskou koalici, jejíž hranice je sovětská hranice“ – v neposlední řadě kvůli negativnímu dopadu, který by to mohlo mít na reformy v SSSR. Styčné kanceláře NATO by v současnosti udělaly, uzavřela skupina, ale vztah se bude v budoucnu rozvíjet. Pokud nedojde ke konfrontaci studené války, funkce NATO „mimo oblast“ budou muset být nově definovány.

Dokument 27

James F. Dobbins, Evropský úřad ministerstva zahraničí,
Memorandum Radě národní bezpečnosti: Dokument o
přezkumu strategie NATO pro diskusi z 29. října.

25. října 1990

Zdroj

Prezidentská knihovna George HW Bushe: Soubory NSC Philip Zelikow, krabice CF01468, složka „Soubor 148 NATO Strategy Review No. 1 [3]“ [16]

Toto stručné memorandum pochází od Evropského úřadu ministerstva zahraničí jako průvodní poznámka k informačním materiálům pro plánované setkání 29. října 1990 o otázkách rozšíření NATO a evropské obranné spolupráce s NATO. Nejdůležitější je v dokumentu shrnutí vnitřní debaty v rámci Bushovy administrativy, především mezi ministerstvem obrany (konkrétně úřadem ministra obrany Dicka Cheneyho) a ministerstvem zahraničí. V otázce rozšiřování NATO si OSD „přeje nechat pootevřené dveře“, zatímco Stát „raději jednoduše poznamená, že diskuse o rozšiřování členství není na pořadu dne...“. Bushova administrativa ve svých veřejných prohlášeních fakticky přejímá názor státu, přesto by v příští administrativě převládl názor obrany.

Dokument 28

Deník velvyslance Rodrica Braithwaita, 5. března 1991

5. března 1991

Zdroj

Osobní deník Rodrica Braithwaita (použito se svolením autora)

Britský velvyslanec Rodric Braithwaite byl přítomen u řady ujištění poskytnutých sovětským vůdcům v letech 1990 a 1991 o rozšíření NATO. Zde Braithwaite ve svém deníku popisuje setkání mezi britským premiérem Johnem Majorem a sovětskými vojenskými

představiteli v čele s ministrem obrany maršálem Dmitrijem Yazovem. Setkání se uskutečnilo během majorovy návštěvy v Moskvě a hned po jeho osobním setkání s prezidentem Gorbačovem. Během setkání s majorem Gorbačov vyjádřil své obavy z nové dynamiky NATO: „Na pozadí příznivých procesů v Evropě jsem najednou začal dostávat informace, že určité kruhy hodlají pokračovat v posilování NATO jako hlavního bezpečnostního nástroje v Evropě. Dříve mluvili o změně povahy NATO, o transformaci stávajících vojensko-politických bloků v celoevropské struktury a bezpečnostní mechanismy. A teď najednou zase [mluví o] zvláštní mírové roli NATO. Znovu se mluví o NATO jako o základním kameni. To nezní jako doplněk společného evropského domova, který jsme začali budovat.“ Major odpověděl: „Věřím, že vaše úvahy o roli NATO v současné situaci jsou výsledkem nedorozumění. Nemluvíme o posílení NATO. Hovoříme o koordinaci snah, které se již v Evropě odehrávají mezi NATO a Západoevropskou unií, což by podle představ umožnilo všem členům Evropského společenství přispět ke zvýšení [naší] bezpečnosti. A teď najednou zase [mluví o] zvláštní mírové roli NATO. Znovu se mluví o NATO jako o základním kameni. To nezní jako doplněk společného evropského domova, který jsme začali budovat.“ Major odpověděl: „Věřím, že vaše úvahy o roli NATO v současné situaci jsou výsledkem nedorozumění. Nemluvíme o posílení NATO. Hovoříme o koordinaci snah, které se již v Evropě odehrávají mezi NATO a Západoevropskou unií, což by podle představ umožnilo všem

členům Evropského společenství přispět ke zvýšení [naší] bezpečnosti. “ Major odpověděl: „Věřím, že vaše úvahy o roli NATO v současné situaci jsou výsledkem nedorozumění. Nemluvíme o posílení NATO. Hovoříme o koordinaci snah, které se již v Evropě odehrávají mezi NATO a Západoevropskou unií, což by podle představ umožnilo všem členům Evropského společenství přispět ke zvýšení [naší] bezpečnosti. “ Major odpověděl: „Věřím, že vaše úvahy o roli NATO v současné situaci jsou výsledkem nedorozumění. Nemluvíme o posílení NATO. Hovoříme o koordinaci snah, které se již v Evropě odehrávají mezi NATO a Západoevropskou unií, což by podle představ umožnilo všem členům Evropského společenství přispět ke zvýšení [naší] bezpečnosti.[17] Na schůzce s vojenskými představiteli, která následovala, vyjádřil maršál Jazov své obavy ohledně zájmu východoevropských vůdců o členství v NATO. V deníku Braithwaite píše: „Major ho ujišťuje, že se nic takového nestane. O několik let později Braithwaite cituje ze záznamu konverzace v britských archivech, že Major odpověděl Yazovovi, že „sám nepředvídal okolnosti, za kterých se nyní nebo v budoucnu stanou východoevropské země členy NATO“. Velvyslanec Braithwaite také cituje ministra zahraničí Douglase Hurda, který 26. března 1991 řekl sovětskému ministru zahraničí Alexandru Bessmertnykhovi: „V NATO nejsou žádné plány začlenit země východní a střední Evropy do NATO v té či oné formě“. [18]

Dokument 29

Paul Wolfowitz Memoranda o rozhovoru s Václavem Havlem a Lubošem Dobrovským v Praze.

27. dubna 1991

Zdroj

Ministerstvo obrany USA, FOIA vydání 2016, Národní bezpečnostní archiv FOIA 20120941DOD109

Tyto memcony z dubna 1991 poskytují zarážky pro „vzdělávání Václava Havla“ o NATO (viz dokumenty 12-1 a 12-2 výše). Náměstek amerického ministra obrany pro politiku Paul Wolfowitz zahrnul tyto memcony do své zprávy pro NSC a ministerstvo zahraničí o své účasti na konferenci v Praze na téma „Budoucnost evropské bezpečnosti“ ve dnech 24. až 27. dubna 1991. Během konference měl Wolfowitz samostatná jednání s Havlem a ministrem obrany Dobrovským. V rozhovoru s Havlem mu Wolfowitz děkuje za jeho výroky o významu jednotek NATO a USA v Evropě. Havel mu sděluje, že sovětský velvyslanec Kvitsinskij vyjednával v Praze bilaterální dohodu a Sověti chtěli, aby dohoda obsahovala ustanovení, že Československo nevstoupí do aliancí nepřátelských vůči SSSR. Wolfowitz Havlovi i Dobrovskému radí, aby takové dohody neuzavírali a připomněli Sovětům ustanovení Helsinského závěrečného aktu, která předpokládají svobodu vstupovat do aliancí podle vlastního výběru. Havel uvádí, že pro Československo to v příštích 10 letech znamená NATO a Evropskou unii.

V rozhovoru s Dobrovským Wolfowitz poznamenává, že „samotná existence NATO byla před rokem zpochybňována“, ale s vedením USA a spojenecké podpory NATO (a také sjednoceného Německa) je jeho význam pro Evropu nyní chápán a prohlášení východoevropských vůdců byla v tomto ohledu důležitá. Dobrovský otevřeně popisuje změnu v postavení československého vedení, „které radikálně přehodnotilo své názory. Prezident Havel na začátku naléhal na rozpuštění Varšavské smlouvy i NATO,“ ale následně dospěl k závěru, že NATO by mělo být zachováno. "Mimo záznam," říká Dobrovský, "ČSFR byla přitahována NATO, protože zajistila přítomnost USA v Evropě."

Dokument 30

Memorandum Borisu Jelcinovi od delegace Nejvyššího sovětu Ruska v velitelství NATO

1. července 1991

Zdroj

Státní archiv Ruské federace (GARF), Fond 10026, Popis 1

Tento dokument je důležitý pro popis jasného poselství z roku 1991 z nejvyšších pater NATO – generálního tajemníka Manfreda Woernera – že k rozšiřování NATO nedochází. Posluchačem byla delegace ruského Nejvyššího sovětu, která v této zprávě podávala zprávy Borisu Jelcinovi (který byl v červnu zvolen prezidentem Ruské republiky, největší v Sovětském svazu), ale Gorbačov a jeho pomocníci v té době bezpochyby slyšeli stejné ujištění. Vznikající ruský bezpečnostní establishment se již obával možnosti rozšíření NATO, takže v červnu 1991 tato delegace navštívila Brusel, aby se setkala s vedením NATO, vyslechla si jejich názory na budoucnost NATO a podělila se o ruské obavy. Woerner měl v Bruselu v květnu 1990 uznávaný projev, ve kterém tvrdil: „Hlavním úkolem příští dekády bude vybudování nové evropské bezpečnostní struktury, která bude zahrnovat Sovětský svaz a státy Varšavské smlouvy. Sovětský svaz bude hrát důležitou roli při budování takového systému. Pokud vezmete v úvahu současnou svízelnou situaci Sovětského svazu, který nemá prakticky žádné spojence, pak můžete pochopit jeho oprávněné přání nebýt vytlačen z Evropy.“

Nyní v polovině roku 1991 Woerner odpovídá Rusům prohlášením, že on osobně i Rada NATO jsou proti expanzi – „13 z 16 členů NATO sdílí tento názor“ – a že bude mluvit proti členství Polska a Rumunska v NATO před vůdci těchto zemí, jak to již učinil s vůdci Maďarska a Československa. Woerner zdůrazňuje, že „Neměli bychom dovolit [...] izolaci SSSR od evropského společenství. Ruská delegace varovala, že jakékoli posilování nebo rozšiřování NATO by mohlo „vážně zpomalit demokratické transformace“ v Rusku, a vyzvala své partnery v NATO, aby postupně omezovali vojenské funkce aliance.

Poznámky

---

[1] Viz Robert Gates, University of Virginia, Miller Center Oral History, prezidentství George HW Bushe, 24. července 2000, s. 101)

[2] Viz kapitola 6, „Summit Malty 1989“, v práci Světlana Savranskaya a Thomas Blanton, *The Last Superpower Summits* (CEU Press, 2016), str. 481-569. Komentář ke Zdi je na str. 538.

[3] Pro pozadí, kontext a důsledky Tutzingova projevu viz Frank Elbe, „Diplomatická cesta k jednotě Německa“, *Bulletin Německého historického institutu* 46 (jaro 2010), str. 33-46. Elbe byl v té době Genscherovým náčelníkem štábu.

[4] Viz Mark Kramer, „Mýtus o příslibu ne-rozšíření NATO Rusku“, *The Washington Quarterly*, duben 2009, str. 39-61.

[5] Viz Joshua R. Itkowitz Shiffrinson, „Deal or No Deal? Konec studené války a nabídka USA omezit rozšiřování NATO,“ *International Security*, jaro 2016, sv. 40, č. 4, s. 7-44.

[6] Viz James Goldgeier, *Ne zda, ale kdy: Rozhodnutí USA o rozšíření NATO* (Brookings Institution Press, 1999); a James Goldgeier, „Sliby učiněny, sliby porušeny? Co bylo Jelcinovi řečeno o NATO v roce 1993 a proč na tom záleží,“ *War On The Rocks*, 12. července 2016.

[7] Viz také Světlana Savranskaja, Thomas Blanton a Vladislav Zubok, „*Mistrovská díla*“: *Mírový konec studené války v Evropě, 1989* (CEU Press, 2010), kde najdete rozšířenou diskusi a dokumenty o jednáních o sjednocení Německa na počátku roku 1990.

[8] Genscher řekl Bakerovi 2. února 1990, že podle jeho plánu „NATO nerozšíří své územní pokrytí na oblast NDR ani nikde jinde ve východní Evropě“. Ministr zahraničí na americkém velvyslanectví Bonn, „Baker-Genscher Meeting 2. února“, Prezidentská knihovna George HW Bushe, NSC Kanter Files, Box CF00775, složka „Německo-březen 1990“. Citováno Joshuou R. Itkowitzem Shifrinsonem: „Deal or No Deal? Konec studené války a nabídka USA omezit rozšiřování NATO,“ *International Security*, jaro 2016, sv. 40, č. 4, s. 7-44.

[9] The previous version of this text said that Kohl was “caught up in a campaign finance corruption scandal that would end his political career”; however, that scandal did not erupt until 1999, after the September 1998 elections swept Kohl out of office. The authors are grateful to Prof. Dr. H.H. Jansen for the correction and his careful reading of the posting.

[10] See Andrei Grachev, *Gorbachev’s Gamble* (Cambridge, UK: Polity Press, 2008), pp. 157-158.

[11] For an insightful account of Bush's highly effective educational efforts with East European leaders including Havel – as well as allies – see Jeffrey A. Engel, *When the World Seemed New: George H.W. Bush and the End of the Cold War* (Houghton Mifflin Harcourt, 2017), pp. 353-359.

[12] See George H.W. Bush and Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Knopf, 1998), pp. 236, 243, 250.

[13] Published in English for the first time in Savranskaya and Blanton, *The Last Superpower Summits* (2016), pp. 664-676.

[14] Anatoly Chernyaev Diary, 1990, translated by Anna Melyakova and edited by Svetlana Savranskaya, pp. 41-42.

[15] See Michael Nelson and Barbara A. Perry, *41: Inside the Presidency of George H.W. Bush* (Cornell University Press, 2014), pp. 94-95.

[16] The authors thank Josh Shifrinson for providing his copy of this document.

[17] Viz Memorandum o konverzaci mezi Michaiilem Gorbačovem a Johnem Majorem publikované v *Michail Gorbačov, Sobranie Sochinenii*, v. 24 (Moskva: Ves Mir, 2014), str. 346

[18] Viz Rodric Braithwaite, „Rozšíření NATO: ujištění a nedorozumění“, Evropská rada pro zahraniční vztahy, komentář, 7. července 2016.

související odkazy

The Last Superpower Summits

23. ledna 2017

Soubor Ševardnadzeho: Zesnulý sovětský ministr zahraničí pomohl ukončit studenou válku

24. července 2014

Summit Washington/Camp David 1990: Z tajných sovětských, amerických a německých spisů

13. června 2010

Deník Anatoly Chernyaeva, 1990

25. května 2010

Bush a Gorbačov na Maltě

3. prosince 2009

Navigace příspěvků
